

Kur'ân İçeriğinin Parametreleri - 2

A. Cüneyt Eren

Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Özet

Kur'ân, Allah kelamı olup içeriği ile başta inanç olmak üzere, sosyal hayatın her alanında siyasi, hukuki ve ahlaki prensipleriyle insanlığın dünya ve ahiret mutluluğuna ait değerler sunar. Bunlar Rabbanî kaynaklı olması hasebiyle insanlığın ulaşabileceği en zengin değerlerdir. Örnek olarak zikredecek olursak bunlar mahiyeti açısından insan fıtratına en uygun, en kuşatıcı, en sosyal, en gerçekçi, en ilmi, en pozitif ve bir o kadar da evrensel özelliklidirler.

Bu çalışma Kur'ân içeriğinin karakteristik yapı taşları sayılan parametreleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Her birisi ayrı önem taşıyan bu ölçüler bilinmeksizin ve muhtevayla birlikte değerlendirilmeksizin Kur'ân'ın ele aldığı konuların sağlıklı anlaşılması mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Parametre, Evrensellik, Pozitiflik, Ahlakilik

Summary

The Qur'an is the word of God. With its contents offers the values of the world and the Hereafter happiness for Humanity; at first the faith and in all areas of social life political, legal and moral principles. Due to the divine origin rules they are the richest value of humanity.

An example would be to say, these features are most appropriate to human nature, encompassing everything, most social, realistic, the scientific, most positive and also universal, that's all in terms of content of the Qur'an.

Therefore, this study is tries to reveal the content of the Qur'an characteristic parameters considered building blocks. And without knowing these important dimensions It is not possible to understand the issues

Key words: Quran, parameter, Universality, positivity, morality

23 senelik vahyin
nüzul sürecinde
Kur'ân da
muhataplarına
son derece
hikmet ve teenni
içinde yaklaşmış
alışkanlıklarını
hesaba katmış ve
insan onuruna en
ideal olana ağır
ağır ve basamak
basamak irşad
etmiştir. Zira
atalardan tevarüs
etmiş ve yerleşmiş
olan örf, âdet ve
alışkanlıkların
yerine yeni bir
hüküm va'z etmek
son derece oldukça
zor bir durumdur.

Bir önceki sayının devamı...

... Tedriciliği

Kur'ân'ın insan psikolojisini ihmal etmeksizin hüküm va'z etmesi ile tedricilik birlikte okunmalıdır. Zira emir, yasaklama ve tavsiye mahiyetindeki hükümler insan psikolojisi göz ardı edilmeksizin ilzam edilmesi durumunda hüsn-i kabul görmeyeceği belki de tepkiyle karşılanacağı ihtimal dâhilindedir.

23 senelik vahyin nüzul sürecinde Kur'ân da muhataplarına son derece hikmet ve teenni içinde yaklaşmış alışkanlıklarını hesaba katmış ve insan onuruna en ideal olana ağır ağır ve basamak basamak irşad etmiştir. Zira atalardan tevarüs etmiş ve yerleşmiş olan örf, âdet ve alışkanlıkların yerine yeni bir hüküm va'z etmek son derece oldukça zor bir durumdur.

'Bu yaklaşım insanların ruhlarına nüfuz eden birçok kötü âdetlerin terk edilmesini sağlayacak en güzel usullerden biridir. Aynı zamanda teşride (hüküm koyma) de uygulanan bu tedric metodunun önemine, mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r. a), şu kıymetli cümleleriyle işaret eder; "İlk nazil olan sure ve ayetler, cennet ve cehennemden bahseden surelerdir. Ta ki insanlar peş peşe İslâm'a girip, kalpleri O'na ısınınca, helal ve haram bildiren ayetler, hükümler inmeye başladı. Eğer ilk önce "İçki içmeyin, zina yapmayın" gibi hükümler inmiş olsaydı, onlar: "Biz ebedi olarak ne içkiyi bırakırız, ne de zinayı terk ederiz" derlerdi. Hz. Peygamberin (s. a. v.) toplumda yaşayan ve İslâm'ın kendi prensiplerine ters düşmeyen selem, mudarabe, âraya, kasâme vb. uygulamaları geçerli sayması Kuran ayetlerinin tedricilik usulü esasına dayanır.'¹

'Realite ile ideal olan arasında ne zaman bir boşluk olsa realiteden ideale geçmek için, insanları korkutmamalı, kinlerini kazanmamalıyız. Muhammed Mustafa (s. a. v)'in kızının uzun seneler boyunca gayr-ı müslim eşinin nikâhında kaldığını bilirsiniz. Biri Müslüman, diğeri değil. . . Dolayısıyla ben derim ki: Bu kadın değerli ve yumuşak huylu eşi ve oğluyla kalsın. İslâm'ın kendisine ne tür yararlar sağladığını görececek olmaları ona yeter. Olur ki, o ikisinin de kalplerini İslâm'a yumuşatır.'²

Reformistliği

Kur'ân'ın reformistliği dinin kesinlik arz eden alanlarında bir uyarılma anlamında değil, ortaya koyduğu değerleriyle insanlığın batıl anlayış ve değerlerini kökünden temizlemiş olabilmesi anlamında inkılâp yönüdür. Zaten reform kelimesi formatlama ve asla uygunluk anlamında fitrata dönüş demektir.

Bu inkılâbı başta sapık ideoloji ve anlayışlardan temizleme adına inançta, her türlü kin, haset, kıskançlık, çekememezlik, düşmanlık gibi marazi duygulardan temizleme adına kalplerde, yaratılış gayesinin dışına çıkmış yığınları Rableriyle barıştırma adına ruhlarda, insan olmanın gereği sorumlu-

1. Bkz. Muhammed Y. Faruki, *Hulefâ-i Râşidin ve İlk Fukaha'nın Kararlarında Örfün Etkisi*, İslami Sosyal Bilimler Dergisi, 11/9, İstanbul, 1994, S. 40, 41. Dinç Hasan, *İslam Hukukunda Örf*, DİB, Trabzon-Akçaabat-Darıca Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Mezuniyet Tezi, Trabzon, 2006'dan naklen.
2. *Medeniyet Tefsiri*,

luk bilinci aşılama adına vicdanlarda gerçekleştirmiştir. Ve öyle bir toplum ihdas etmiştir ki, tarih ne öncesinde ne de sonrasında benzeri bir reforma şahit olmamıştır.³

Sosyalliği

Kur'ân-ı Kerîm dünya ve ahiret saadetine rehberliğiyle sosyal hayatı düzenleyen düsturlar mecmuasıdır. Ortaya koyduğu prensipleriyle insanın kendisi, ailesi, yaşadığı toplum ve âlemşümül bir anlayışla bütün insanlığı kuşatan örnek olabilecek en güzel modeli tesis ederek sosyal barışın teminine temel harç vazifesi görür.

Va'z ettiği hükümlerle ferdiyetçilikten sosyaliteye davet ettiği apaçık görülmektedir.

يَاكُ نَعْبُدُ وَيَاكُ نَسْتَعِينُ *Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız senden medet umarız*⁴ örneğinde olduğu gibi bir çok ayetlerinde vurguladığı 'mütekellim maal gayr' sigası ile insanın sosyal bir varlık olduğu, İslam dininin de sosyal içerikli olduğu şuurunu ihsas ettirmektedir.

Kur'ân "ben" yerine "biz" derken bu mânâda bir cemiyetin teşekkülünü hedefler.⁵

Taklidi İnkârı

Taklid, başkalarına ait söz, düşünce ve anlayışların doğru olup olmadığını düşünmeden peşinen kabul etmek anlamına gelir. Kur'ân muhtevasının en önemli öğretilerinden birisi de bu türden körü körüne inanmayı kınaması, onu reddetmesidir.

Kur'ân, doğruyu bulma adına aklın kullanılmasını emrederken yerleşmiş düşünce ve anlayışların da sorgulanmasını talep eder. Aklını kullanmayanları da zecrî ifadelerle zemmeder:

إِنْ شَرُّ الذُّوَابِ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُغْمُ الَّذِينَ لَا يَخْفَتُونَ *Şüphesiz Allah katında canlıların en kötüsü, akletmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.*⁶

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَخْفَتُونَ *Allah'ın izni olmadan*

3. 'Kur'an, bu dünyada öyle nurani ve saadetli ve hakikatlı bir Sürette bir tebdil-i hayat-ı içtimaiye ile beraber, insanların hem nefislerinde, hem kalblerinde, hem ruhlarında, hem akullarında, hem hayat-ı şahsiyelerinde, hem hayat-ı içtimaiyelerinde, hem hayat-ı siyasiyelerinde öyle bir inkılab yapmış ve idame etmiş ve idare etmiş ki; ondört asır müddetinde, her dakikada, altıbin altıyüz altmışaltı ayetleri, Kemâl-i ihtiramla, hiç olmazsa yüz milyondan ziyade insanların dilleriyle okunuyor ve insanları terbiye ve nefislerini tezkiye ve kalblerini tasfiye ediyor. Ruhlara inkişaf ve terakki ve akullara istikamet ve nur ve hayata hayat ve saadet veriyor. Elbette böyle bir kitabın misli yoktur, hârikadür, fevkalâdedir, mu'cizedir. . . Hem Kur'an müessistir. Bir Din-i Mübin'in esâsıdır ve şu âlem-i İslâmiyet'in temelleridir ve hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeyi değiştiren, muhtelif tabakata, mükerrer suallerine cevaptır.' (Nursi Said, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul, Eylül 2006, s. 329-330, 600) Yine aynı bağlamda Dr. İsaac Taylor şöyle der: "Müslümanlık, medeniyetin parlak bir meşalesi olan Kur'an'a dayanır. Bu kitap insanları, bilmediklerini öğrenmeye teşvik eder. İleri atılıp yükselme, doğruluk ve onur sahibi olmanın, insanlar için gerekli olduğunu anlatır. Şüphesiz ki, İslâm'ın faydaları açıktır. O'nun başka özelliği, kültür ve medeniyetin esası, belki en büyük temel taşı olmasıdır."

4. Fatıha 5.

5. Bu hususta H. G. Wells şöyle der: "Kur'an Allah'ın emirlerine uygun olarak Müslümanları en sıkı kardeşlik bağlarıyla bağlamış ve öyle bir kardeşlik vücûda getirmiştir ki, ırk, renk, dil farklarının üstüne çıkmıştır. Hıristiyanlar arasında kardeşlik bağları, İslâm kardeşliği ile kıyaslanacak gibi değildir. Müslümanlar, madencilik, hendese, astronomi, mimarlık, güzel sanatlar ve felsefeyi inkişaf ettirmişlerdir, onları buna sevk eden âmil, ancak Kur'an'ın insanları birleştirerek onları fazilet ve irfan servetini kazanmayı teşvik etmesinden ileri gelmektedir."

6. Enfal 22.

*Kur'ân-ı Kerîm
dünya ve ahiret
saadetine
rehberliğiyle
sosyal hayatı
düzenleyen
düsturlar
mecmuasıdır.
Ortaya koyduğu
prensipleriyle
insanın kendisi,
ailesi, yaşadığı
toplum ve
âlemşümül bir
anlayışla bütün
insanlığı kuşatan
örnek olabilecek
en güzel modeli
tesis ederek sosyal
barışın teminine
temel harç vazifesi
görür.*

Kur'ân evrensel-
liği ile kendine
muhatap olan
her çağa kendi
istidâtları nisbe-
tinde bir şeyler
fisıldamakta, ebedî
mesajını sunmak-
tadır.
'Her asırdaki in-
san tabakalarının
her bir tabakasına
güya doğrudan
doğruya o taba-
kaya özel olarak
yönelir. Bütün
Âdem evladına
bütün tabakala-
rıyla en yüksek ve
en dakik ilim olan
imana; en geniş
ve nurani fen olan
marifetullaha; en
ehemmiyetli ve
çeşitli maarif olan
İslami hükümlere
davet eden, ders
veren Kur'ân ise,
her nev'e, her
taifeye uygun
gelecek bir ders
vermek elzemdir.'

hiç kimse inanmaz (O, akıl ve iradelerini iman tarafına kullananlara iman nasib eder) ve Fakat akıllarını çalıştırmayanlara ise şeytanı musallat eder, o pislikte bırakır.⁷

Taklidetmeyi kalplerde pranga olarak tavsif eder: *لَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَفْقَالُهَا*

Onlar Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri üzerinde prangalar/kilitler mi var?⁸

Taklid akıl tutulması ile eş değerde olup Kur'ân, daha da ötesinde tahkik yoluyla elde edilmeyen imanı makbul iman olarak kabul etmez.

Araştırmaya, kesin bilgiye dayanmayan körü körüne bir iman, yani taklidî iman, İslam'ın benimsediği, onayladığı bir iman değildir. Akıl önemini öteleyen iman anlayışlarını İslam benimsememiştir. İslam'da, akli delillere dayalı inanmanın hem teolojik hem de ahlâkî temelleri bulunmakta-
dır. Çünkü insanlar, neye, niçin ve nasıl iman ettiğinden dolayı sorumludurlar. Dolayısıyla onlar, sorumluluklarının gereği olarak, imanlarını, sağlam temellere oturtmak durumundadırlar.⁹

İnsanları Kur'ân'dan alıkoyan engellerin başında kör taklit gelmektedir. İnsanlar, içinde yaşadıkları kültürün etkisinde kalmakta ve onu inanç ve ilmi çalışmalarına yansıtmaktadırlar. Onlar bazen atalarını, bazen öncülerini, bazen de ideolojileri taklit ederler. Mukallitler, her şeyden vazgeçebileceklerini, ancak geçmiş atalarının yolundan asla taviz veremeyeceklerini iddia ederler. Kur'ân'dan yüz çevirenlerin çoğu, alışı gelmiş öncü ve atalarının yolunun en iyi model ve en sağlam yol olduğunu ve asla ondan ödün vermeyeceklerini söylerler. "Eskiler bize bir şey bırakmamışlardır, onlar kadar bilemeyiz, kültür mirasımızda ne varsa doğrudur." teorisi her zaman gerçeği yansıtmamaktadır.¹⁰

Evrenselliği

Kur'ân evrenselliği ile kendine muhatap olan her çağa kendi istidâtları nisbetinde bir şeyler fisıldamakta, ebedî mesajını sunmaktadır.

'Her asırdaki insan tabakalarının her bir tabakasına güya doğrudan doğruya o tabakaya özel olarak yönelir. Bütün Âdem evladına bütün tabakalarıyla en yüksek ve en dakik ilim olan imana; en geniş ve nurani fen olan marifetullaha; en ehemmiyetli ve çeşitli maarif olan İslami hükümlere davet eden, ders veren Kur'ân ise, her nev'e, her taifeye uygun gelecek bir ders vermek elzemdir.'¹¹

Kur'ân evrensel bir kitap olarak kıyamete kadar bütün insanlığa gönderilen son kitaptır.

Dolayısıyla ele aldığı konu ve problemler sadece belli bir zaman ve mekana ait olmayıp evrensel olmalıdır. O halde isim, ünvan, şekil vb. özellikler

7. Yunus 100.

8. Muhammed 24.

9. Esen Muammer, "İman Kavramı Üzerine", AÜİFD, 52:2, 2011, Kur'an'da Akıl - İman İlişkisi, s. 79-91.

10. Candan Abdulcelil, *Kur'an'ı Kalbe Girmekten Ahkoyan Taklit Prangası*, Kur'ani Hayat, Sayı : Eylül-Ekim 2010.

11. Eren Şadi, a. g. e, s. 341.

Kur'ân, ifrat ve tefrit bağlarından kurtulmuş, her şeyi bir denge içinde sunan muhteva özelliğiyle maruftur.

farklı dahi gözükse, bir yerde özde aynıdır. Yani ayetlerin evrenselliği, problemlerin de evrenselliğine işaret eder. Bu durumda Kur'ân'ın nâzil olduğu dönem ve şartlarda sorun olarak ortaya çıkan konular günümüzde de, belki daha farklı şekil ve nüanslarla bulunmaktadır. O gün için Kur'ân bu sorunların çözümü adına ne gibi öneri getirmişse, bunlar aynen bugün için de geçerli olmalıdır. Aksi takdirde Kur'ân'ı, tarih kitaplarının takdim ettiği olaylar benzeri bir duruma indirgemiş oluruz.

“Kur'ân'ın indiği eski toplum beşeri bir toplumdur. Bu toplumun yaşamış, geçirmiş olduğu durumlar, hayat sona erece kadar beşeriyetin yaşayıp geçireceği durumların bir benzeridir. Herhangi bir durum hakkındaki hüküm, tabiatı itibarıyla ebedidir; çünkü bu hüküm kıyamete kadar yenilenecek olan her benzer durum içinde aynıyla geçerlidir.”¹²

Örneğin lügatte bilgisizlik manasına gelen ve Kur'ân'da sık sık geçen câhiliye kavramı İslam'ın bilinmediği, İslam'dan önce Arapların cehalet ve sapıklık içinde bulunduğu, iki peygamber arasındaki Arap devrine ait ara dönem şeklinde tanımlanmış olsa bile istilâh olarak özetle: Allah (c. c) 'ın indirdiği hükümleri ve bilgileri kabul etmeyip (bunlar yerine) insanlar tarafından konulan hükümlere, düşüncelere ve sistemlere iman etmektir. Kur'ân-ı Kerim'de genellikle, bu anlamda yer almıştır. Nitekim; أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ أَنُحَكِّمُ مِنْ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ “Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü arzu ediyorlar? Şüphesiz sâlih bir kanaate sahip olanlar için, hükmü Allahü Teâla (cc) 'dan güzel olan kim olabilir.”¹³ buyrulmuştur.

Ayette yer alan bu ifadeyi sadece İslam öncesi döneme hasır etmek doğru olamaz. Yukarıda belirttiğimiz gibi, câhiliye terimi “Allah (c. c) 'ın indirdiği hükümleri ve bilgileri kabul etmeyip (bunlar yerine) insanlar tarafından konulan hükümlere, düşüncelere ve sistemlere iman etmektir.” Dolayısıyla zaman ve mekan değişmiş olsa da vahyin nâzil olduğu dönemde var olan bu anlayış ve doğasındaki yaşantı, cahiliye kavramının taşıdığı anlamı ifade edecektir.

Vasatiliği

Kur'ân, ifrat ve tefrit bağlarından kurtulmuş, her şeyi bir denge içinde sunan muhteva özelliğiyle maruftur. Bu meyanda zikredilen bir kaç ayette Cenabı Hak şöyle buyurmaktadır:

وَاتَّبِعْ فِيمَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ مِنَ الْقُرْآنِ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ فِي السَّمَاءِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُغْتَابِينَ *Allah'ın sana verdiği şeylerde, ahiret yurdunu gözet, dünyadaki payını da unutma; Allah'ın sana yaptığı iyilik gibi, sen de iyilik yap; yer-yüzünde bozgunculuk isteme; doğrusu Allah bozguncuları sevmez” demişlerdi.*¹⁴

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا *Böylece sizi insanlara şahid ve örnek olmanız için tam ortada bulunan bir ümmet kıldık. Peygamber de size şahid ve örnektir.*¹⁵

12. Gazali Muhammed, a. g. c., s. 105.

13. Mâide, 50.

14. Kasas 77.

15. Bakara 143. 'Kur'ân-ı Hakîmin ulviyetine en sadık bir delil ve hakkaniyetine en zahir bir burhan ve icâzına en kavî bir âlâmet sudur ki: Kur'ân, bütün aksâm-ı tevhidin bütün merâtibini, bütün levâzımâtıyla muhafaza

Kur'ân,
kendi nüzul
maksatlarını
gerçekleştirmek
için fıtrata
münasip bir
tarzda insanın
akıl, şuur, irade,
kalb, vicdan,
his vb. insanın
hareketleri
üzerinde tesirli
olan dahili
kuvvetlerinin her
birine hitap ederek
hepsini tatmin
eder, hiçbirini
ihmal etmez.

Muktezây-ı Hâli Gözetmesi

Kur'ân muktezây-ı hali esas olarak hitap ediyor olması diğer önemli bir özelliğidir. Buna belagatte 'kelâmın belâğatı' denilir. Kelâmın belâğatı, sözün fasih olması ile birlikte, makama yani muktezâyı hâle uygun olmasıdır.¹⁶

Muktezâyı hâl ve makama uygun olmayan bir söz makbul olması şöyle dursun, belâğatçılarca hayvan seslerine eş seviyede görülür. Sözün söylen-diği ortamların farklılığı, söylenecek olan sözün bazen özlü ve kısa, bazen uzun, bazen genelleme yaparak, bazen hafzederek, bazen de zikrederek söylenmesini gerekli kılar. Örneğin zeki kimseye hitap etmekle anlayışı kıt olana hitap etmek aynı olamayacağı gibi platonik ve aşırı duygusal bir kimse ile kaba ve sert mizaçlı olan birisine aynı şekilde hitap etmek de uygun değildir. Buradan hareketle muhataba konuşmak için seçilen kelimelerin yapısı da bu durumdan hissesine düşeni alacaktır. Örneğin Arapça'da muhatap müennes olduğunda kullanılan sigâ müzekker sigâsından daha farklı olarak yüz hatlarını yumuşatmayı gerektirecek bir yapıya dönüşür. Muhatabın durumunu bu derece önemseyen ve itibar eden bir dil sosyal hayatta muhatap olduğu unsuru ve sosyolojik bağlamda göz önünde bulundurması ve dil formunu ona göre kullanması belagatinin karakteristik özelliği gereğidir. Kur'ân-ı Kerîm de edebî karakteristik yapısı gereği hitap tarzı olarak bu üslubu kullanması son derece olağan ve kaçınılmaz bir durumdur.

İknâ Özelliği

Kur'ân, kendi nüzul maksatlarını gerçekleştirmek için fıtrata münasip bir tarzda insanın akıl, şuur, irade, kalb, vicdan, his vb. insanın hareketleri üzerinde tesirli olan dahili kuvvetlerinin her birine hitap ederek hepsini tatmin eder, hiçbirini ihmal etmez. Yine muhatabına akli ve hissi deliller ve hem de nakli deliller getirerek onun her iki nev'i gözünü; hem baştaki gözlerini hem de kalb gözlerini açmasını temin eder.

Kur'ân, muhatablarını ikna etmek amacıyla onlara her an, her yerde görülen müşahhas deliller gösterir. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere bu deliller o kadar kuvvetli ve kat'idir ki, bazen hakikati, muarızlara itiraf ettirir:

*Şüphesiz onlara: 'Göklerin ve yeri kim yarattı?' diye sorsan, mutlaka 'Allah' derler.*¹⁷

ederek beyan edip muvazenesini bozmamış, muhafaza etmiş; hem bütün hakaik-ı âliye-i İlahiyenin muvazenesini muhafaza etmiş; hem bütün Esmâ-i Hüsnânın iktiza ettikleri ahkâmları cem etmiş, o ahkâmın tenasübünü muhafaza etmiş; hem rububiyet ve ulûhiyetin şüânâtınkemâl-i muvazene ile cem etmiştir. İşte şu muhafaza ve muvazene ve cem, bir hâsiyettir; kat'iyen beşerîn eserinde mevcut değil ve câzım-ı insaniyenin netâic-i efkârında bulunmuyor. Ne melekûta geçen evliyaların eserinde, ne umurunbâtinâlarına geçen işrâkıyyunun kitaplarında, ne âlem-i gayba nüfuz eden ruhanîlerin maarifinde hiç bulunmuyor. Güya bir taksimü'l-a'mâlhükümünde, herbir kısmı hakikatin şecere-i uzmâsından yalnız bir iki dalına yapıyor, yalnız onun meyesiyle, yapıyla uğraşiyor. Başkasından ya haberi yok, yahut bakmıyor. (Nursi Said, 25. Söz, s. 591)

16. Bkz. Muhammed b. Abdurrahman, b. Ömer, *el-İdâh fi Ulûmî'l-Belâga*, (Thk. Muhammed Abdulmunim Hafâci), Dârü'l-Cil, Beyrut, III. Bsk., I, 41; Ahmed b. Mustafa el-Merâği, *Ulûmu'l-Belâga, el-Beyân, el-Medni, el-Bedi'*, Dârü'l-Kalem, Beyrut, ts. I, 35; Abdurrahman b. Hasan Habanneke el-Meydâni, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, Dârü'l-Kalem, Beyrut, 1416, I, 29.

17. Lokman 25.

Kur'ân, inanç ile alakalı meselelerin hiçbirinde, muhataplarından gözü kapalı bir tasdik istemez. Bedenen olduğu gibi, belki ondan daha çok insanın zihni ve kalbi bir gayret içinde olmasını, bu iki yönlü gayret neticesinde ancak tabii olan hakikatı bulabileceğini bildirir. Mamafih getirdiği delillerden sadece bir tanesi bile insanı ikna etmeye kafidir.

وَالْأَرْضُ مَدَنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا زُرَايِمَ وَلَتَبْتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ تَبصِرَةً وِذْخِرَى لِكُلِّ عِندٍ مُنِيبٍ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ Üstlerindeki göğe bakmadılar mı, onu nasıl yaptık, süsledik, hiçbir çatlağı yoktur? Arzı nasıl yaydık, ona sağlam dağlar attık, onda her güzel çifti bitirdik! (Bütün bunları) Allah'a yönelen her kulun, gönül gözünü açmak için ve (ona) ibret vermek için (yaptık). Gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve biçilecek dâne (li ekin) ler bitirdik. Birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları yetiştirdik; Kullara rızık olması için. Ve o su ile, ölü bir ülkeye can verdik. İşte çıkış da öyledir. ¹⁸

Uluhiyyet, Nübüvvet ve Ahiret gibi inanç ile alakalı meselelerin her birini, birçok delil getirmek sûretiyle, hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak sûrette ispatlar.

Kur'ân, inanç ile alakalı meselelerin hiçbirinde, muhataplarından gözü kapalı bir tasdik istemez. Bedenen olduğu gibi, belki ondan daha çok insanın zihni ve kalbi bir gayret içinde olmasını, bu iki yönlü gayret neticesinde ancak tabii olan hakikatı bulabileceğini bildirir. Mamafih getirdiği delillerden sadece bir tanesi bile insanı ikna etmeye kafidir. ¹⁹

Kur'ân-ı Kerîm, inkârcuların peygamberleri ve onların getirdiği mesajları reddedici ve yalanlayıcı tavırlarına karşı cevap gayesini taşıyan aklı ifadeler yanında, gerek geçmiş inkârcı toplumların maruz kaldıkları acı akıbeti hatırlatmak sûretiyle, gerekse kıyamet gününün korkulu manzaraları ve orada görülecek olan hesabın tablolarıyla hisleri uyandırıp doğrudan vicdana ulaşmak istemiştir; basîreti harekete geçirip vicdanı uyandırmak sûretiyle ruhu iknâ ve iz'ana hazırlamayı hedeflemiştir. ²⁰

Kâinat kitabına müteemmil nazarla bakan oradaki nizamı görececek, oradan Allah'a ulaşacaktır. İşte Kur'ân, ilimce de sabit olan bu nizamı, şüphe götürmez şekilde kâinat Sultanının saltanatını ve san'atına delil olarak sunar. Bu yolla önemle üzerinde durmuş olduğu maksadlarını izah ve isbat eder.

18. Kâf 7-11. Kur'ânın semâsında şu sürenin burcunda parlayan yıldız-misâl Cennet meyveleri gibi şu tasviratı, şu ef'alleri içindeki intizâm-ı belâgatla çok tabaka haşrin delâilini zikredip neticesi olan haşri كَذَلِكَ الْخُرُوجُ tabiri ile isbat edip sürenin başında haşri inkâr edenleri ilzam etmek nerede. . . İnsanların fuzûliyâne onlarla teması az olan ef'alden bahisleri nerede. . . Taklid sûretinde çiçek resimleri; hakikî, hayatdar çiçeklere nisbeti derecesinde olamaz. Şu اَلَمْ نَنْظُرُوا dan تَا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ a kadar güzelce meali söylemek çok uzun gider. Yalnız bir işaret edip geçeceğiz. Şöyle ki: Sürenin başında, küffar haşri inkâr ettiklerinden Kur'ân onları haşrin kabulüne mecbur etmek için şöylece bast-ı mukaddemat eder. Der: «Âya, üstünüzdeki semâya bakmıyor musunuz ki, biz ne keyfiyette, ne kadar muntâzam, muhteşem bir sûrette bina etmişiz. Hem görmüyor musunuz ki; nasıl yıldızlarla, Ay ve Güneş ile tezyin etmişiz, hiçbir kusur ve noksanîyet bırakmamışız. Hem görmüyor musunuz ki, zemini size ne keyfiyette sermişiz, ne kadar hikmetle tefriş etmişiz. O yerde dağları tesbit etmişiz, denizin istilâsından muhafaza etmişiz. Hem görmüyor musunuz, o yerde ne kadar güzel, rengârenk herbir cinsten çift hadrevatı, nebâtâtı halkettik; yerin her tarafını o güzellerle güzelleştirdik. Hem görmüyor musunuz, ne keyfiyette semâ cânibinden bereketli bir suyu gönderiyoruz. O su ile bağ ve bostanları, hububatı, yüksek leziz meyveli hurma gibi ağaçları halkedip ibâdına rızık onunla gönderiyorum, yetiştiriyorum. Hem görmüyor musunuz; o su ile ölmüş memleketi ihya ediyorum. Binler dünyevî haşirleri icad ediyorum. Nasıl bu nebâtâtı, kudretimle bu ölmüş memleketten çıkarıyorum; sizin haşirdeli hurûcunuz da böyledir. Kayamette arz ölüp, siz sağ olarak çıkacaksınız. » İşte şu âyetin isbat-ı haşirde gösterdiği cezalet-i beyâniye -ki, binden birisine ancak işaret edebildik- nerede; insanların bir dâva için serdettikleri kelimât nerede. . . (Nursi Said, 25. Söz, s. 455)

19. Çelik Muhammed, *Kur'ân'ın İknâ Hususiyeti*, Işık Akademi Yayınları, İzmir, 1996.

20. Kutub Seyyid, *et-Tasviru'l-Fenni*, Daru'l-Mearif, Kahire tsz, s. 186; el-Hatib Abdulhamid, *Esma'r-Risâlat*, s. 297, Öztürk Yener, *Vicdanlara Hitap Yoluyla Kur'ân'ın İknâ Özelliği*, Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi, 99. Sayı Ocak-Şubat-Mart 2013'nden naklen.

Realite, kişinin havassı hamse dediğimiz duyuları ve kabiliyetleri ölçüsünde varlıkla alışveriş içinde olması ve bu intibanın verite/hakikat karşısındaki durumu olarak tanımlanır. Kişi sağlıklı beslenmesiyle öncesinde kavrayamadığı mevzuları farklı zaviyelerden görmüş ve algılamış olacaktır. Bu durum onun için bir realite olma anlamına gelir. Kur'ân'ın bütün öğretilerinin belki de öne çıkan en önemli hususiyeti her zaman ve zemine uygunluğu ile gerçekçi olmasıdır.

Örneğin tevhid konusunda şöyle der: “Yağmura bakar görür ki; yağmuru taneleri sayısınca menfaatler ve katreleri adedince Rahmânî cilveler ve latif ve mübârek katreler, o kadar muntazam ve güzel halkediliyor ki, hususan yaz mevsiminde gelen dolu, o kadar mizan ve intizam ile gönderiliyor ve iniyor ki, fırtınalar ile çalkalanan ve büyük şeyleri çarpıştıran şiddetli rüzgârlar, onların muvazene ve intizamlarını bozmuyor; katreleri birbirine çarpıp, birleştirip, zararlı kütleler yapmıyor. Ve bunlar gibi çok hakimâne işlerde ve bilhâssa zihâyatta çalıştırılan basit ve câmit ve şuursuz hidrojenu ve oksijen gibi iki basit maddeden tereküp eden bu su, yüzbinlerle hikmetli ve şuurlu ve muhtelif hizmetlerde ve sanatlarda istihdam ediliyor. Demek bu tecessüm etmiş ayn-ı rahmet olan yağmur, ancak bir Rahmân-ı Rahîm'in hazîne-i gaybiye-i Rahmetinde yapılıyor.

Haşr konusunda şöyle der: “Nakkâş-ı Ezeli, gözümüzün önünde, kışın beyaz sayfasını çevirip, bahar ve yaz yeşil yaprağını açıp, rûy-ı arzın sayfasında üç yüz binden ziyâde nevi'leri, Kudret ve Kader kalemiyle ahsen-i sûret üzere yazar. Birbiri içinde birbirine karışmaz. Beraber yazar; birbirine mâni olmaz. Teşkilce, sûretçe birbirinden ayrı, hiç şaşırılmaz. Yanlış yazmaz. Evet, en büyük bir ağacın ruh programını bir nokta gibi en küçük bir çekirdekte derc edip muhafaza eden Zât-ı Hakîm-i Hafîz, vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhâfaza eder, denilir mi? Ve küre-i arzı bir sapan taşı gibi çeviren Zât-ı Kadîr, âhirete giden misâfirlerinin yolunda, nasıl bu arzı kaldıracak veya dağıtacak denilir mi?”

Nübüvvet konusunda şöyle der: “Hem şu âlemin Sâni-i Zülcelâli, bütün güzel masnûatıyla kendini zîşuur olanlara tanıttırması ve kıymetli nimetler ile kendini onlara sevdirmesi, bizzarûre onun mukabilinde, zîşuur olanlara marziyyâtı ve arzuyu İlâhiyelerini bir elçi vasıtasıyla bildirmesini istemesine mukabil, en âlâ ve ekmel bir sûrette Kur'ân vasıtasıyla o marziyyât ve arzuları beyan eden ve getiren, yine bilbedâhe O Zattır (s. a. s) .”²¹

Realiteliği

Realite, kişinin havassı hamse dediğimiz duyuları ve kabiliyetleri ölçüsünde varlıkla alışveriş içinde olması ve bu intibanın verite/hakikat karşısındaki durumu olarak tanımlanır. Kişi sağlıklı beslenmesiyle öncesinde kavrayamadığı mevzuları farklı zaviyelerden görmüş ve algılamış olacaktır. Bu durum onun için bir realite olma anlamına gelir.

Kur'ân'ın bütün öğretilerinin belki de öne çıkan en önemli hususiyeti her zaman ve zemine uygunluğu ile gerçekçi olmasıdır.

Kur'ân'ın ortaya koyduğu hükümler her zaman ve zemine muvafık olarak kalıcı ve her zaman tazedir. Oku diye başlayan ilk ayeti ile bilim ve araştırmaya teşvik etmesi bir yönüyle de içeriği ile meydan okuması anlamına gelir. Her asır Kur'ân'a kendi ihtiyaçları doğrultusunda ve kendi zaviyesinden bakar. Bu itibarla onda içinde bulunduğu zaman diliminin önceliklerini arar. Zira her insan (ibnu'z-zaman) yaşadığı zamanın oğludur.

Pozitifliği

Kur'an öğretileri devamlı müspet hareketi teşvik etmekte olup, negatif denebilecek bir hüküm mevzu bahis değildir. Bunun içindir ki ayetlerde iyilikle müjdelemek kötülükle korkutmaktan önce yer alır.

Yaratmış olduğu insanın zayıf taraflarını en iyi bilen Cenab-ı Hak'tır. Bu noktadan hareketle ona zaafını bertaraf edecek onu güçlendirecek öğretileri salık verir. İnsan farkına bile varmadığı nice zararlı hücumlara maruz bir hayat sürdürmektedir. Küçük büyük her günah kendi nispetinde insanı kalbinden yaralar. Bunlara şeytâni oklar da denebilir. Şahid olduğu hadiseler, işittiği duyular, ağzından çıkan lafızlar, hatta yerine göre iç dünyasında geçirdiği hayâlât bile insanı hırpalayabilir. Zira batılı tasvir, saf zihinleri idlal eder. Zihin kirlenmesi de bu tür bir insanın farkına varmadığı bir zafıdır. Haddi zatında çok değerli ve âli olan ruhunun hakikate uzanmaya istidatlı kolu-kanadı ağzından çıkan bir lafız veya kulağına düşen bir sözcük ile kırılabilir. Göze çarpan bir görüntü, muhayyilemizde suretler meydana getirir. Hayali bulanır. Hakikatin ışık tayflarını sezemez olur.

İşte bu sebepten olsa gerek Kur'an-ı Kerim açıkça söylenmesi mahzurlu olan duygu ve düşünceleri, müstehcen ifadeleri, alay ve hakaret gibi maksatları taşıyan sözleri gizli söylemeye gayret etmiş, zaaf ile mülul olmuş insanı bir çeşit korumaya almıştır.

Örnek verecek olursak: مَا الْمَسِيحُ بْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ *Meryem oğlu Mesih ancak bir resüldür. Ondan önce de (birçok) resüller gelip geçmiştir. Anası da çok doğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi.* ²² Burada كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ cümlesi, beşeriyetin muktezası olarak yemek yeme işleminden sonra tabii olarak meydana gelen kadâ-i hacet'ten kinâye olduğu söylenmiştir. Allah (c. c) edebe binâen, ihtiyaç gidermeyi, Hz. Îsâ (a. s) ve annesine kinâye yoluyla yemek yeme şeklinde isnâd etmiştir²³. Kur'an bu üslubu Hz. Îsâ (a. s) ve annesi Hz. Meryem'in beşer olduklarını akılları ikna edecek en can alıcı delille vurgulamış olurken diğer taraftan da o iki mübarek şahsiyetin insanlık, velâyet ve peygamberlik haysiyet, şeref ve kerametine uzanabilecek imayı da bertaraf etmektedir. Ayrıca bu üslupla resmedilen temsilden saf zihinler bulanmamış rahatsız olmamıştır.

Başka bir örnek verelim: حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاوَوْهَا شَبَّهَ عَلَيْهِمْ سَمْعَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ وَجَلُّوا نَهُمْ *نِهَايَتِ ارَايَا وَاَلَا تَكُنُوا يَفْعَلُونَ* - Nihayet oraya ulaştıklarında kulakları, gözleri ve derileri yaptıkları işleri söyleyip kendi aleyhlerinde şahitlik ederler. ²⁴

Ayette geçen culûd kelimesi Arapçada insan derisinin çoğuludur. Ancak birçok dilci bu kelimenin 'mahrem uzuvlar'dan kinâye olarak kullanıldığını söyler. ²⁵ Örneğin Râzi, İbn Abbas (r. a)'tan 'Buradaki derilerin şehâdeti ile, insanın, tenasül uzuvlarının şehâdeti kastedilmiş olup, bu, kinâye üslûbunda söylenmiş olan bir sözdür', rivayetini nakleder. Zira Efendimiz (s. a. s) bir hadislerinde 'İnsanoğlunun konuşacak olan ilk uzvu, onun uyluğu ile elidir',

Kur'an öğretileri devamlı müspet hareketi teşvik etmekte olup, negatif denebilecek bir hüküm mevzu bahis değildir. Bunun içindir ki ayetlerde iyilikle müjdelemek kötülükle korkutmaktan önce yer alır.

22. Mâide, 75.

23. Abdulaziz 'Atik, *fi'l-Belâğati'l-'Arabiyye, Ilmu'l-Me'âni-İlmu'l-Beyân-İlmu'l-Bedi*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrût 1985, s. 205.

24. Fussilet, 20.

25. Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'an*, Beyrut, 1980, III, 16; Zeccâc, Ebû İshak, *Meâni'l-Kur'an*, Beyrut, 1988, IV, 384.

Kur'ân, bir denge içinde dünya ve ahiret saadeti adına önemli ilkeler koyar. İnsan hayatını bütünüyle kucaklayan, muhataplarının önünü aydınlatan bir hidayet rehberidir. Onun rehberliği avam terbiye olunurken, havassul havas da terbiyeden hissesini almaktadır.

buyurmuştur. (Müsned, V, 3) Böyle olması halinde, bu ayet, zina filini yapanlar hakkında şiddetli bir tehdit olmuş olur. Çünkü zinanın başlangıcı, el ile olduğu gibi; sonu da, uyluk iledir.²⁶

Görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerim bu ayette de saf zihinleri bulandıracak tasrihten kaçınmış her iki anlamını da kastettiğim edebî bir ders vermektedir.

Başka bir örneğe geçelim: *وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ آبَاءٌكُمْ أَوْ أُمَّهَاتُكُمْ أَوْ وَأَخَذْتُمْ مِنْ الْغَالِطِ أَوْ لَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا* - Cünüp iseniz tastamam yıkantın (boy abdesti alın). Eğer hasta veya yolcu iseniz veya tuvaletten gelmişseniz, yahut kadınlara dokunmuş olup da su bulamazsanız temiz toprağa teyemmüm edin, (mânen arınma niyeti ile) ondan yüzlerinize ve ellerinize meshedin.²⁷

Abdest ayeti diye bilinen Mâide suresi ayetinin yukarıya naklettiğimiz kısmında birden fazla kinâyeye sanatı bulunmakta olup her biri de ayrı hikmetleriyle Kur'ân üslubunun edeb yönünü sergilemektedir.

Öncelikle «Tuvaletten gelmişseniz» meali ile verilen «câe mine'l-kâid» ibaresi bir kinâyeli anlatımdır. Anlaşılacağı üzere Kur'ân-ı Kerim bu üslubuyla mezkûr kelimenin zihinlerde bırakabileceği muhtemel teşvişi de bertaraf etmiş olmaktadır. Ve «Kadınlara dokunmuşsanız» şeklinde meali verilen «Lâместum» ifadesi de karı koca arasındaki mübaşeretten kinâyeye edilmiştir.²⁸ Yukarıdaki örnekte olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim yine bu kelimeleri özellikle seçmiş ve bu kelimelerin saf zihinlerde yapabileceği tahribatı önlemiştir.

Cömertliği

Kur'ân kendini *إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ* Şüphesiz bu (Kitap), Kur'ân-ı Kerim'dir/pek değerli bir Kur'ân'dır²⁹ ifadesiyle mertebesi yüksek, değerli, yüce anlamlarına gelen (kerim) sıfatıyla nitelenmiştir. Kerim aynı zamanda cömert anlamına gelir. Kur'ân bu vasfıyla atâsı bol olan ve devamlı verendir. Öğretileri eksil-meyen bereket kaynağıdır.

Rehberliği

Kur'ân, bir denge içinde dünya ve ahiret saadeti adına önemli ilkeler koyar. İnsan hayatını bütünüyle kucaklayan, muhataplarının önünü aydınlatan bir hidayet rehberidir. Onun rehberliği avam terbiye olunurken, havassul havas da terbiyeden hissesini almaktadır.

Ahlak bakımından Hz. Peygamberin (s. a. s) en üstün vasıflara sahip olması Kur'ân'ın rehberlik mucizesidir.

26. Râzi Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîrül-Kebîr*, Mısır, 1938, XXVII, 116.

27. Mâide, 6.

28. Abdullah İbn Abbas kanalıyla gelen rivayete göre Kur'ân-ı Kerim'de «lems, rafas, mess, ifdâ ve geşayan» kelimeleri cimâ anlamına gelen kinâyeli tabirlerdir. Bkz. Arslan Ali, *Büyük Kur'ân Tefsiri*, Arslan Yayınları, IV, 77-78.

29. Vâkıa 77.

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ O Kitap ki onda (hiç bir) şüpheli olmayıp, mut-takiler için (mahza) hidayet kaynağıdır. ³⁰ ayetiyle beyan buyurduğu üzere inananlara yol gösteren semavi bir hitaptır. ³¹

Ayette 'Kur'an' yerine diğer bir adı nazara verilerek 'Kitap' denilmesinin hikmeti hakkında Zemahşeri (ö. 538/1144) : "Kamil kitab işte budur. Sanki diğerleri onun karşısında eksiktirler. Kitab ismine ancak bu layıktır." der. ³² Ayette geçen hidayet lafzının mastar olarak gelmesinin hikmeti de mastarın kelimenin bütün çeşitlerine kaynaklık yapmış olmasıdır. Ayetin bu kiple gelmesinin Kur'an'ın hidayetliliğine parçalanmaz, bölünmez kaynaklık yapmasındandır.

"Arabalara takılan navigasyon cihazı, onlara gidecekleri yeri göstermede çok güzel rehberlik eder. Bu cihaza sahip olanlar, varmak istedikleri menzili kodladıklarında, uydu bağlantılı bu cihaz yol boyu onları yönlendirir, sağa sola döndürür, yol hakkında bilgi verir. Kur'an hayat yolunda bu cihaz misali bize rehberlik eder. Bizi daima Rabbimizle bağlantılı kılar. Nerede ne yapmamız, nasıl hareket etmemiz gerektiğini bildirir. Şu dünya hayatında başlayan ve ebedi saadete doğru devam eden yolculuğumuzda hep yanımda olur. Kur'an'ın muhtevasına baktığımızda, onun hayatı bütün safhalarıyla kuşattığınız görürüz." ³³

İlmiliği

Kur'an, siyasi, iktisadi, askeri, ilmi, sosyal vb. hiçbir alanı boş bırakmadan vahiy destekli, akıl yürünceli, fitri, kapsamlı, kontrollü bir alan oluşturmak adına ilgili bütün ilimlere kaynak teşkil eder.

Kur'an, bilgiyi talim ve teşvik eder. Efendimiz (s. a. s) 'e ve onun şahsiyetinde bütün insanlığa inmiş ilk emir اقرأ باسم ربك الذي خلق *Yaratan Rabbinin adıyla oku!* ³⁴ olmuştur. Bu emre müteakip olarak beş kısa ayet içinde iki kez tekrar etmesi de ilme kapı aralayan okuma, araştırmanın Kur'an nezdinde ne kadar önem arz ettiğine delildir. Bu babtan olmak üzere bilenlerle bilmeyenlerin eşit olamayacağını لا يظلمون والذين لا يعلمون *De ki bilenlerle bilmeyenler hiç bir olur mu?* ³⁵ ve ilmin Allah'a ulaştıran bir yol olduğu hakikatini إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ *Allah'tan hakkıyla korkanların alim kulları* ³⁶ olduğu beyanıyla tescil etmiştir.

Başka bir ayette de: وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ *Biz onlara, ilme dayalı ayrıntılı açıklamalarla donattığımız, müminlere doğru yol*

30. Bakara 2.

31. Kur'an'ın rehberliği sadece takvalı olanlar için mi geçerlidir denilse Takvalı olma manevi bir akıl baliğlik halidir. Takvalı olan akıl, izan, muhakeme, kalp ve ruh ilişkisini sağlıklı, kontrollü ve yerinde kullanabilir. Karşılaşabileceği sıkıntı ve problemleri aşabilecek sabrı zaten ibadet tecrübesi ile kazanmış, onlarla beslenmiştir. Dolayısıyla bu hasletlerden mahrum olanlara göre yarışa daha önlere başlamış, sonuca ulaşmada daha kazançlıdır.

32. Bkz. Ziyad Halil Muhammed ed-Değamin, *Bediüzzaman Said Nursi'ye Göre Kur'an'ın Mucizeliğini Açıklama Metodu*,

33. Eren Şadi, a. g. e, s. 577.

34. Alak 1.

35. Zümer 9.

36. Fatur 28.

Kur'an, siyasi, iktisadi, askeri, ilmi, sosyal vb. hiçbir alanı boş bırakmadan vahiy destekli, akıl yürünceli, fitri, kapsamlı, kontrollü bir alan oluşturmak adına ilgili bütün ilimlere kaynak teşkil eder.

Kur'ân-ı Kerim
de ekser ayetleri

ile muhatabı
olduğu insanın

bakışlarını
içinde yaşamış

olduğu kâinatın
yaratıcısını

tanıma, O'nu
idrak etme adına

iki önemli yöne
sevk etmektedir.

Bunlara;

insanın kendi iç
dünyası, taşımış

olduğu beden
ve onun esrarı

ile alakalı olan
enfüsî deliller ve

insanı çepeçevre
kuşatmış olan

dışa dönük âfâkî
deliller adı verilir.

kılavuzu ve rahmet olan bir kitap (Kur'an) gönderdik. ³⁷ diyerek Kur'ân'ın ilmiliğine vurgu yapılmıştır.

İşte bu özelliği ile öne çıkan Kur'ân'ın öğretileri de bir o kadar ilmî olup muhtevasında pozitif ilimlere muhalif bir husus dahi bulunmaz.

Akılcılığı

Akıl, Arapça (عقل) fiil kökünden etimolojik olarak 'bağlamak, tutmak' anlamlarına gelir. ³⁸ Kısaca, anlama, kavrama bilme eksenli düşünce yetisidir. Kur'ân'da isim olarak değil de, devamlı eylem bağlamında kullanılmış olması özellikle aklın bu amaca hizmet etmesini vurgu içindir.

Akıl kelimesinin lügat manasıyla olan ilişkisi ile Kur'ân muhatabına özeldir. İhtiva ettiği ayetleri genelde de Cenab-ı Hakka delalet eden afâki ve enfüsî ayetler hakkında düşünme, eşya ve hadiseler arasında tevhide ait işaretleme ve akletme çağrısında bulunmaktadır. İnsan bu kabiliyetini kullanarak çevresini kuşatan ayetlerden/ delillerden hakikate ulaşır.

Kur'ân, muhatap kitle olarak akıl sahiplerini esas alır. Bu itibarla أَفَلَا تَعْقِلُونَ ، أَفَلَا تَعْقِلُونَ ، لَا آيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ، وَمَا يَنْكُرُ إِلَّا أَقْلُ الْإِنْسَانِ ، إِنَّمَا يَنْكُرُ أَوْلُوا الْإِنْسَانِ ، كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ، تَتَفَكَّرُونَ ، لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ، كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ، إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ fasıla örneklerinde görüldüğü gibi sürekli aklın kullanılmasını salık verir. Aklı selim insanı muhatabı olarak görür. Aklı olmayanı mükellef olarak kabul etmediği gibi olup da kullanılmayanı da rüşd ehli olarak görmez. Zaten Kur'ân'a muhatap olamama da ayrı bir nasipsizlik, akılsızlıktır.

Bu fasılalardan Kur'ân öğretisinin akıl sahiplerine fayda verdiği, insanın da akletme potansiyeline haiz bulunduğu ve bunu kullanmasının gerektiği anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim de ekser ayetleri ile muhatabı olduğu insanın bakışlarını içinde yaşamış olduğu kâinatın yaratıcısını tanıma, O'nu idrak etme adına iki önemli yöne sevk etmektedir. Bunlara; insanın kendi iç dünyası, taşımış olduğu beden ve onun esrarı ile alakalı olan enfüsî deliller ve insanı çepeçevre kuşatmış olan dışa dönük âfâkî deliller adı verilir. Daha açık bir ifadeyle enfüsî delillerin serdedilmesindeki hikmet, insanın kendi içinde gizli olan esrarı tanınması ve harikulâde bir sanat eseri olduğunu idrak etmesi neticesinde bu sanat eserinin bir yaratıcısının lüzumuna akıl yoluyla idraki ve iknası, âfâkî delillerin serdedilmesindeki hikmet ise, yaşamış olduğu kâinatı ve hadiselerin ardındaki Allah'ın kudretini görerek, kendisini çepeçevre saran kâinatın aynen kendi vücudu gibi bir yaratık olduğunu ve Allah'ın emriyle hareket ettiğini idrak ve iz'ânıdır.

Aşağıdaki ayetlerde Kur'ân'ın akıllarını kullanma adına muhataplarına verdiği ders çok manidardır:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفَلَاقِ الَّذِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ مِمَّا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَخْرَجْنَا بِهِ الْأَرْضَ نَبَاتٍ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَضْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسْتَقَرِّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanların faydasına olan şeyleri denizde taşıyıp giden gemi-

37. Araf 52.

38. Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhâb*, Dâru'l-İlm, Beyrut 1984, V/1769-1772; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1992, IX/326-332.

lerde, Allâh'ın gökten su indirip onunla ölmüş olan yeri diriltirek üzerine her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için (Allâh'ın varlığına ve birliğine) deliller vardır.³⁹

Vazih oluşu

Kur'ân mübîn/anlaşılır bir kitaptır, ancak anlaşılabilirliği ona muhatap olan farklı seviye ve kültürlere göre farklılık arz eder. Zira Kur'ân-ı Kerim aynı anda değişik insan gruplarına hitap eder.

'Kur'ân'ın mübîn olması, ondaki her şey, her insanın, her seviyenin hemen anlayacağı şekilde meydandadır, tefsire hacet yoktur, demek değildir. Kur'ân, Kitap olarak gönderilmiştir. Kitap birçok ilimler ihtiva etmektedir. Muallimsiz kitap, insanlara bir şeyler öğretmek için geçerli olan bir yol değildir. Öğretimde kitap ile yetinen, öğretmeni ve okulu reddeden öğretim sistemi olamaz. Onun içindir ki Allah, Kitabını, mesajını sahipsiz, muallimsiz bırakmamıştır. Birçok âyette Peygamber'in kitap ve hikmeti öğretmesinden, açıklamasından bahsetmiştir.⁴⁰

Tesir Gücü

Kur'ân-ı Kerim muhteva açısından ele aldığı meseleleri beşerî üslûbun tersine, konu konu değil, hepsini ahenkli bir bütün oluşturacak tarzda iç içe ele almıştır. Bunu yaparken kullanmış olduğu dil ve üslup son derece eşsiz ve bedii tarzdadır. Kullanılan lafızlar ve bu lafızların içinde yer alan harflerin uyum içinde dizilişi o kelimenin manası ile ahenklik arz eder. Kendisine has bu üslûbu ile, ilk günden bugüne inansın inanmasın tüm insanlığı kendisine hayran bırakmış ve onun ortaya koyduğu i'câzı itirafa zorlamıştır.

Vahyin nazil olduğu dönemde altınla yazılıp Kâbe duvarına asılmış olan

39. Bakara 164. İşte Cenâb-ı Hakk'ın Kemâl-i kudretini ve âzamet-i rubûbiyetini gösteren ve vahdâniyetine şahadet eden semâvat ve arzın hilkatindeki tecelli-i saltanat-ı ulûhiyet; ve gece gündüzün ihtilafındaki tecelli-i rubûbiyet; ve hayat-ı içtimaiye-i insana en büyük bir vasita olan gemiyi denizde teshir ile tecelli-i rahmet; ve semâdan âb-ı hayatı ölmüş zemine gönderip zemini yüzbin taifeleriyle ihya edip bir mahşer-i acâib Süretine getirmekteki tecelli-i âzamet-i kudret; ve zeminde hadsiz muhtelif hayvanatı basit bir topaktan halletmekteki tecelli-i rahmet ve kudret; ve rüzgârları, nebâtat ve hayvanatın teneffüs ve telkîhlerine hizmet gibi vezaif-i azime ile tavzif edip tedbir ve teneffüse sâlih vaziyete getirmek için tahrik ve idaresindeki tecelli-i rahmet ve hikmet; ve zemin ve âsumân ortasında vasita-i rahmet olan bulutları bir mahşer-i acâib gibi muallakta toplayıp dağıtmak, bir ordu gibi istirahat ettirip vazife başına davet etmek gibi teshirindeki tecelli-i rubûbiyet gibi mensucat-ı san'atı tadad ettikten sonra aklı, onların hakâikına ve tafsilüne sevkedip tefekkür ettirmek için *يُنْفِقُونَ لِآيَاتِ رَبِّكُمْ* der. Onunla ukûlü ikaz için akla havale eder." (Nursi Said, 25. Söz, s. 478)

40. Yıldırım Suat, *Hız. Peygamberin Kur'ân Tefsiri*, Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi, Ekim-Kasım Aralık 1996, Sayı: 34 Yıl: 9; Blz. Eren Cüneyt, *Tefsir Okumalarına Giriş, Külli Kaideler*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2013, s. 138-139. Konuyla ilgili Bediüzzaman şöyle der: Kur'ân, semadan nâzil olmuştur. Ve Onun nüzulüyle semavi bir maide ve bir sofraya İlahiye de nâzil olmuştur. Bu maide, tabakat-ı beşerin iştiha ve istifadelerine göre ayrılmış safhaları hâvidir. O maidenin sathında, yüzünde bulunan ilk safha tabaka-i avama aittir. Meselâ: *رَبَّنَا فَتَقَاتْنَا* âyet-i kerimesi, beşerin birinci tabakasına su manayı ifham ve ifade ediyor: Semavat, ayaz, bulutsuz, yağmuru yağdıracak bir kabiliyette olmadığı gibi, arz da kupkuru, nebatatı yetiştirecek bir şekilde değildir. Sonra ikisinin de yapışıklıklarını izale ve fetk ettik. Birisinden sular inmeğe, ötekisinden nebatat çıkmağa başladı. Mezkûr âyetin ifade ettiği su manaya delalet eden *وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ* âyet-i kerimesidir. Çünkü hayvanî ve nebati olan hayatları koruyan gıdalar ancak arz ve semanın izdivacından tevellüd edebilir. Mezkûr âyetin tabaka-i avama ait safhasının arkasından şöyle bir safha da vardır ki: Nur-u Muhammediye'den (a. s) yaratılan madde-i aciniyeden, seyyarat ile şemsin o nurun macun ve hamurundan infisal ettirilmesine işaret eder. Bu safhayı delaletiyle teyid eden *أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ نُورِي* olan hadis-i şerifdir. (Bediüzzaman Said Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, s. 11)

Kur'ân mübîn/ anlaşılır bir kitaptır, ancak anlaşılabilirliği ona muhatap olan farklı seviye ve kültürlere göre farklılık arz eder. Zira Kur'ân-ı Kerim aynı anda değişik insan gruplarına hitap eder.

Kur'an dil ve üslup yönüyle birlikte muhtevası ile de taklid edilemez. Kur'an muhataplarına bir benzerini getirmeleri yönünde üç aşamalı bir çağrıda bulunmuştur. Kıyamete kadar süren bu çağrının ilki Mekke'de gerçekleşmiş ve şu âyette onlardan Kur'an'ın bir benzerini getirmeleri istenmiştir.

muallakat-ı seb'a Kur'an'ın nazil olması ile icâz hükmünü yitirmiş Kur'an'ın büyüleyici üslubu karşısında yerlerinden kaldırılmıştır.

Nakledildiği üzere bir bedevî, yanında okunan ayetin harikulade belagati karşısında secdeye kapanır. Müşriklerin "Müslüman mı oldun?" sorusuna ise, "Hayır, ben bu ayetin belâğatine secde ettim" der.

Taklid edilemezliği

Kur'an dil ve üslup yönüyle birlikte muhtevası ile de taklid edilemez.

Kur'an muhataplarına bir benzerini getirmeleri yönünde üç aşamalı bir çağrıda bulunmuştur. Kıyamete kadar süren bu çağrının ilki Mekke'de gerçekleşmiş ve şu âyette onlardan Kur'an'ın bir benzerini getirmeleri istenmiştir:

قُلْ لِّذِينَ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ قُلُوبًا لَافْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَضَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ صَادِقِينَ *"De ki: Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler."*⁴¹

İkinci aşama Mekke devrinin sonlarına doğru gerçekleşmiş ve bu defa onlardan on sürenin benzerini meydana getirmeleri istenmiştir:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَضَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ صَادِقِينَ *"Yoksa, «Onu (Kur'an'ı) kendisi uydurdu» mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin."*⁴²

Üçüncü aşamada ise, onlardan tek bir sürenin benzerini getirmeleri istenmiştir:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ *"Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın."*⁴³

Bu konuda son sözü Kur'an söylemiş ve tarihi vakıa da buna uygun olmuştur:

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْجِبَارَةُ أُجِدْتُ لِلْكَافِرِينَ *"Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır."*⁴⁴

41. İsrâ 88.

42. Hûd 13.

43. Bakara 23.

44. Bakara 24. Aslında bu meydan okuma kendi içinde sekiz ayrı mertebede gerçekleşmiştir: 1-Şu Kur'anın, Muhammed-ül Emin gibi bir ümmiden benzerini yapınız ve gösteriniz. 2- Haydi bunu yapamıyorsunuz; o zât ümmi olmasın, gayet âlim ve kâtib olsun. 3- Haydi bunu da getiremiyorsunuz; bir tek zât olmasın, bütün âlimleriniz, belâğeleriniz toplansın, birbirine yardım etsin. Hattâ güvendiğiniz ilahlarınız da size yardım etsin. 4- Haydi bununla da yapamayacaksınız; eskiden yazılmış belâğ eserlerden de istifade edip, hattâ gelecekteki de yardıma çağırıp, Kur'anın benzerini gösteriniz, yapınız. 5- Haydi bunu da yapamıyorsunuz; Kur'anın tamamına olmasın da, yalnız on suresinin benzerini getiriniz. 6- Haydi on suresine hakikî bir nazire getiremiyorsunuz; haydi hikâyelerden, asılsız kussalardan yapınız. Yalnız nazmina ve belâğatına nazire olsun getiriniz. 7- Haydi bunu da yapamıyorsunuz; birtek suresinin nazirini getiriniz. 8- Haydi sure uzun olmasın, kısa bir sure olsun nazirini getiriniz. Yoksa din, can, mal, ve aileleriniz dünyada da âhirette de tehlikeye düşecektir! İşte sekiz tabakada, ilzam edip susturmak suretinde, Kur'an-ı Hakim yalnız indirdiği yirmi üç senede değil, belki bin dört yüz senedir bütün insanlara ve cinlere karşı bu meydanı okumuş ve okuyor. Halbuki evvelki zamanda o kâfirler can, mal ve ailelerini tehlikeye atıp en dehşetli yol olan Kur'an'a karşı harb yolunu seçerek, en kolay ve en kısa olan benzerini getirmek yolunu terkettiler. Demek benzerini

‘İki yüz-üç yüz satırlık bir şiirde, kafiye’nin iki üç sesle oluşturulması bu esere başyapıt denecek kadar önemli bir özellik kazandırabilir. Ancak Kuran’ın uzunluğu, içerdiği bilgiler ve hikmetli anlatım göz önünde bulundurulduğunda, bu tür bir kafiye kullanım şeklinin ne denli olağanüstü bir durum olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü Kuran insanlara rehber olan imani bir kitap olarak, tüm edebi üstünlüklerinin, sosyal ve psikolojik konularının yanı sıra, fiziki bilimlerle ilgili birçok konuyu da içerir. Dolayısıyla böylesine çeşitli ve ilmi konuları içeren Kuran’da, bu kadar az sesle kafiye sağlanması insan çabasıyla gerçekleştirilemeyecek bir durumdur. Bu bakımdan Arap dili uzmanları Kuran’ı “kesinlikle taklit edilemez” olarak tanımlamaktadırlar.⁴⁵

Tükenmezliği

Kur’ân öyle bitmek bilmez bir kaynaktır ki zengin muhtevasıyla nazil olduğu andan itibaren başta muhatabı olan insanı ve onunla birlikte irtibatı olan bütün kainata beslenme kaynağı olmuştur. Günümüze kadar ulaştığı binlerce tefsir bu hususta zikredilebilecek önemli bir delildir.

‘Hem Kur’ân’ı tefsir eden ve bir kısmı otuz-kırk hatta yetmiş cild olarak birer tefsir yazarı yüksek zekalı mudakkik binler mütefennin âlimlerin, senetleri ve delilleriyle beyan ettikleri Kur’an’daki hadsiz meziyetleri, nüktele-ri, hâsiyetleri, sırları, yüksek manaları ve gaybi meselelerin her nevinden pek çok gaybi ihbarları ortaya koymaları⁴⁶ bu durumu ispat etmektedir.

Ahlâkiliği

Ahlak, Arapça bir kelime olup ‘hulk sözcüğünün çoğuludur. Kelime yaratmak anlamındaki (h-l-k) fiil kökünden gelir. Bu itibarla ahlak kelimesi yaratılıştaki hali alma şeklinde anlaşılabilir. Zira hulk; insanın yaratılıştan sahip olduğu huy, seciye, din, tabiat, karakter, mizaç, adet, yaradılış, insanın ruhsal-zihinsel halleri anlamındadır. İnsanın fiziki yapısı genellikle ‘halk’, manevi yapısı için de ‘hulk’ kelimesi kullanılmaktadır.

Bir terim olarak insan hakkında iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına sebep olan bütün huyları ve bunu yansıtırken ortaya koyduğu bütün davranış modeline verilen addır. Bu itibarla ahlak insanın yaratılışından gelip zaman içinde karakter halini alan iyi-kötü alışkanlık ve davranışlarıdır. İslami kaynaklarda ahlak terim olarak genellikle iyi ve kötü huyları ifade etmek üzere kullanılmıştır. İnsan güzel huyların kazanımı, kötü huyların da terki ile kemâlata doğru yükselir. Dolayısıyla ahlak ferdi, rol model konumunda faziletli insan olmaya vesile ilkeleri barındırır. Bu değerlerden mahrum olan fert ve toplumlar yaratılıştaki duruluğa muhalif olarak sapma ve inhiraflara düçar olur. Bu kavram ‘yaşama ait kurallar’ anlamında Almanca’da ‘Moral’, Fransızca’da ‘Morale’, İngilizce’de ‘Morals’, Yunanca’da da ‘Ethik’ olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ahlaki, varlık ve tabiat ile ahenk ve uyum içinde olmak şeklinde de anlayabiliriz.

getirmek mümkün değildi. Belâgat imamı meşhur Câhız’ın dediği gibi: “Harflerle karşılık vermek mümkün olmadı, kılıçlarla harbe mecbur oldular...” (Nursi Said, *Mektubat*, 19. Mektub)

45. <http://www.fmrtr.com/islam-ve-insan/722825-kuran-i-kerimin-taklit-edilemezligi.html>

46. Eren Şadi, a. g. e., s. 490.

*Kur’ân öyle
bitmek bilmez
bir kaynaktır
ki zengin
muhtevasıyla
nazil olduğu
andan itibaren
başta muhatabı
olan insanı ve
onunla birlikte
irtibatı olan bütün
kainata beslenme
kaynağı olmuştur.
Günümüze kadar
ulaştığı binlerce
tefsir bu hususta
zikredilebilecek
önemli bir delildir.*

Kur'ân-ı Kerîm
ortaya koyduğu
prensipleriyle
insanın kendisi,
ailesi, yaşadığı
toplum ve
âlemşümul bir
anlayışla bütün
insanlığı kuşatan
en güzel ahlak
modelini tesis
etmiştir. İşaret
ettiği değerler
mecmuası ile
insanlığını
hatırlatır,
insaniyet-i kübrâ
olan İslâmiyetin
mâ ve ziyası olur.

Ahlak, Kur'ân-ı Kerîm'in üzerinde hassasiyetle durduğu diğer önemli esastır. Bu bağlamda Efendimizi tavsif ederken Kur'ân *وَأَنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ* *Şüphesiz sen büyük bir ahlâka sahibisindir*⁴⁷ buyurmakta, öte yanda edeb, sadakat, iffet, şefkat, hilm, af ve adalet vb. güzel ahlakın bütün şubelerini insanlığa ders vermektedir. Kendileri de bu hususta: 'Rabbim bana edebi güzel bir surette ihsan etti, edeplendirdi' buyurur. Onun edebi, ahlakî vasıfları Kur'ân-ı Kerîm'den sonra getirmiş olduğu en büyük mucize olarak kabul edilir. Zira böylesi bir terbiye ve ahlaki değerler ancak Yüce Rabbimizin terbiyesinden geçmiş olmayı istilzam eder.

Kur'ân-ı Kerîm ortaya koyduğu prensipleriyle insanın kendisi, ailesi, yaşadığı toplum ve âlemşümul bir anlayışla bütün insanlığı kuşatan en güzel ahlak modelini tesis etmiştir. İşaret ettiği değerler mecmuası ile insanlığını hatırlatır, insaniyet-i kübrâ olan İslâmiyetin mâ ve ziyası olur. Sosyologlarca ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken bu prensiplerin her birisi kendi başına ayrı bir değer olarak kaynağının ilâhî olduğunu ispatlarken, diğer açıdan da Kur'ân'ın hükümleriyle icâz yönünü sergilemektedir.

Emanuel Kant ahlaki ekolünü iyi niyetin ahlakın ilk esası olmasına dayandırırken Kur'ân'da aldığı dersle Efendimiz (s. a. s) : "Ameller ancak niyetlere göredir ve kişi için ancak niyet ettiği şey vardır." der.

'Kur'ân çok sayıda mükemmel ahlaki tavsiyeler içerir ve içeriği küçük bağlantısız parçalardan oluşur, öyle ki tüm insanların onaylaması gereken özdeyişler bulmadan tek bir sayfasını bile geçemeyiz. Kur'ân'ın bölümlerindeki bu yapısı hayattaki herhangi bir olayda sıradan insanlara uygun olan, kendi içinde bir bütün olan metinler, özdeyişler ve kurallar meydana getirir.'⁴⁸

Yaratmış olduğu insanın zayıf taraflarını en iyi bilecek olan Cenab-ı Hak'tır. Bu noktadan hareketle ona zaafını bertaraf edecek onu güçlendirecek öğretileri salık verir. İnsan farkına bile varmadığı nice zararlı hücumlara maruz bir hayat sürdürmektedir. Küçük büyük her günah kendi nispetinde insanı kalbinden yaralar. Bunlara şeytâni oklar da denebilir. Şahid olduğu hadiseler, işittiği duyumlar, ağzından çıkan lafızlar, hatta yerine göre iç dünyasında geçirdiği hayâlât bile insanı hırpalayabilir. Zira batılı tasvir, saf zihinleri idlal eder. Zihin kirlenmesi de bu tür bir insanın farkına varmadığı bir zaafıdır. Haddi zatında çok değerli ve âli olan ruhunun hakikate uzanmaya istidatlı kolu-kanadı ağzından çıkan bir lafız veya kulağına düşen bir sözcük ile kırılabilir. Hayali bulanır. Hakikatin ışık tayflarını sezemez olur.

Hz. Peygamber Efendimiz (s. a. s) de bu mevzuyla alakalı olarak; "*Ben ancak güzel ahlaki tamamlamak üzere gönderildim.*" demektedir. Kur'ân-ı

47. Kalem 4.

48. Draper John William, *A History of the Intellectual Development of Europe*, New York, Harper & Brothers, 1861, s. 172; Yine bu bağlamda Fransız müsteşrik Sedyu şöyle der: "Kur'an ahlâk ve felsefenin temellerini kapsar. Fazilet ve kötülük, hayır ve şer, eşyanın hakiki mahiyeti, hülasa herşey ve konu Kur'an'da ifadesini bulmuştur, Kur'an'ın âyetleri, zamanın ihtiyaçlarına ve devrin hadiselerine göre Hazreti Muhammed (s. a. v.)'e vahyolunmuştur. Bundan dolayıdır ki, Araplar toplu bir millet halinde birleşmiş aralarında düşmanlıktan başka bir şey olmayan kabileler, bu düşmanlığın şerrinden kurtularak, görülmedik bir şekilde birbirine bağlanmışlar, kaynaşmışlardır. Hikmet ve felsefenin esasları olan kâideler, adâlet ve eşitlik öğreten nizamlar, başkalarına iyilik yapmayı, faziletli olmayı talim eden esaslar, bunların hepsi Kur'an'da vardır. Kur'an insanı iktisada, her şeyden itidale sevkeder. Dalâletten korur. Ahlak bozukluğu bataklıklarından çıkarır. Yüksek ve güzel ahlakın doruk noktasına erdirtir. İnsanın kusurlarını düzeltir, hatalarını ıslah eder."

Kerim insanlığı sosyal bir olgu olarak görmektedir. Bunun gereği olan birliktelik, ahlaki değerlerin yaşatılmasıyla mümkündür. Bir diğer ifadeyle ahlak olmadan toplumun varlığından söz edilemez. Bu esaslar ferdin dünya ve ahiret saadeti için birbirinden ayrılmaz değerlerdir.

Aşağıda bu başlığa örnek teşkil edebilecek ayetlerden bazılarını zikrediyoruz:

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّيَ غَيْرَ مَا تَشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِأَلْوَالِيكُمْ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَمَسَاكِمُ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ * وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تَكْنُفْ نَفْسًا

De ki: "Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını ben okuyup açıklayayım: O'na hiçbir şeyi ortak yapmayın, anneye babaya iyi davranın, fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin, çünkü sizin de onların da rızkını veren Biz'iz. Kötülüklerin, fuhşiyatın açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Allah'ın muhterem kıldığı cana haksız yere kıymayın. İşte aklınızı kullanırsınız diye Allah size bunları emrediyor. Rüştüne erinceye kadar, yetimin malına en güzel şeklin dışında bir surette yaklaşmayın. Ölçüyü, tartıyı tam ve doğru yapın. Biz hiç kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Hakkında konuştuğunuz kimse, akrabanız bile olsa, yine doğruyu söyleyin! Allah'a verdiğiniz ahdi tutun. İşte düşünüp tutasınız diye Allah size bunları emretti"⁴⁹.

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالنَّبَغَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ *De ki: "Rabbim o güzel şeyleri değil, açığı ile gizlisi ile, bütün fuhşiyatı haram kılmıştır. Keza her türlü günahı, haksız yere haddini aşmayı ve kendisine tapınılması hakkında Allah'ın herhangi bir delil bildirmediği bir nesneyi Allah'a şerik yapmanızı, bir de Allah'ın emretmediği birtakım şeyleri iftira ederek O'na mal etmenizi haram kılmıştır"⁵⁰.*

وَيَلِّ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ *Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline!*⁵¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءِ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْمُسْتَوْقُ بِغَدِ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ *Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin. Ne mâlum? Belki alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki de alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Birbirinizi, (daha doğrusu kendilerinizi) karalamayın. Birbirinize kötü lakaplar takmayın. İman ettikten sonra insanın adının kötüye çıkması, fâsık damgası yemesi ne fena bir şeydir! Kim tövbe etmezse işte onlar tam zalim kimselerdir. Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminizi gıybet etmesin. Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz! Öyleyse Allah'ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah tevabıdır, rahimdir (tövbeleri kabul eder, merhamet ve ihsanı boldur)⁵²*

Hz. Peygamber Efendimiz (s. a. s) de bu mevzuyla alakalı olarak; "Ben ancak güzel ahlaki tamamlamak üzere gönderildim. " demektedir. Kur'an-i Kerim insanlığı sosyal bir olgu olarak görmektedir. Bunun gereği olan birliktelik, ahlaki değerlerin yaşatılmasıyla mümkündür.

49. En'am, 151-152.

50. Arâf, 33.

51. Hümeze, 1.

52. Hucurat, 12.

*Peşin hüküm
ve ard niyet
olmaksızın
objektif olarak
incelendiğinde
görülecektir ki
Kur'ân, muhatabı
olan insanı hem
ferdî hem de
sosyal yapısı ile
en mükemmel
terbiye edici bir
kitaptır. Öğretileri
gayb âleminin
anahtarı elinde
bulunan ezeli
bir kaynaktan
süzülmektedir.
Bu hüviyetiyle
insanlığın saadeti
adına öngörülerde
bulunan beşer
aklının ürünü
felsefi fikir ve
ideolojilerle kıyas
edilemez.*

Sonuç

Peşin hüküm ve ard niyet olmaksızın objektif olarak incelendiğinde görülecektir ki Kur'ân, muhatabı olan insanı hem ferdî hem de sosyal yapısı ile en mükemmel terbiye edici bir kitaptır. Öğretileri gayb âleminin anahtarı elinde bulunan ezeli bir kaynaktan süzülmektedir. Bu hüviyetiyle insanlığın saadeti adına öngörülerde bulunan beşer aklının ürünü felsefi fikir ve ideolojilerle kıyas edilemez.

Çalışmada Kur'ân'ın muhtevasına yönelik parametreler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu parametreler sırasıyla Kur'ân'ın beşer sözü değil, İlahi kaynaklı olması anlamında **Rabbanîliği**, içermiş olduğu hakikatleriyle muhatap olduğu insanın özüne yabancı gelmeyen, onu zorlamayan **Fitrîliği**, Cenabı Hakkın teşrii dışında O'na daha yakın olma maksadıyla emretmediği şeyleri emretmiş gibi yapma veya emrettiği şeyleri de yeterli bulmayarak çoğaltmak anlamındaki **Ruhbanî olmayışı**, muhatap kitlesinin sadece inananlar olmayıp insanlığın tamamı anlamında **Kuşatıcılığı**, ilgi alanının selim akıl ve duyguları tarafından makul görüldüğü, yaşanan çağın yargılarıyla uyuşabilen **Vakîliği**, içerdiği hükümlerinde herhangi bir çelişkiyi barındırmayan **Tutarlılığı**, içinde yer alan herhangi bir konunun veya herhangi bir ayetin ilgili olduğu diğer ayetler göz önünde bulundurularak iç içe birliklik arz etmesi yönüyle **Bütünlüğü**, her şeye en ince ayrıntılarıyla vakıf olma yönüyle **Hikmeti**, insan olmanın gerektirdiği, ona yakışır hal ve vicdanla irtibatlı her türlü kemal değerlere ters düşmeyen **İnsanîliği**, öğretileriyle nazil olduğu andan itibaren sonsuza kadar bütün akvam ve ecnasa o asrın ihtiyacına göre seslenerek devamlı taze, genç ve ölümsüz kalması yönüyle **Şebabeti**, içerdiği öğretileriyle bütün alemlere ahlaki ve sosyal açıdan **Rahmet-Şifa oluşu**, insanın madde ve ruhuna birlikte hitap etme anlamında **Psikolojiyi muraatı**, va'z ettiği hükümleri ikna ve alıştırmaya esasına dayanan hakim üslubuyla **Tedriciliği**, bozulmuş olan inanç ve ahlaki değerleri topyekun düzeltme anlamında **Reformistliği**, ortaya koyduğu prensipleriyle ferdiyetçilikten diğerlerinin hukukunu gözeten, insanın kendisi, ailesi, yaşadığı toplum ve âlemşümül bir anlayışla bütün insanlığı hesap eden onlarla birlikte ve barışık yaşayabilme anlamında **Sosyalliği**, alışlagelmiş düşünce ve yaşam biçimlerini sorgulamadan kabulü ret eden **Taklidi inkarı**, ölümsüz prensipleriyle sadece bir zümre veya yöreyi değil bütün iklim ve anlayışları da gözeten **Evenselliği**, ifrat ve tefrit bağlarından kurtulmuş ve her türlü aşırılığı ret eden bu yönüyle de dünya ve ahiret dengesini kurabilmeyi başarma anlamında **Vasatiliği**, hitap ettiği kimselerin durumunu önemseyen ve itibar eden **Mukteza-ı hali gözetmesi**, va'z ettiği hükümlerini zorlayıcı değil, akıl ve ruh ilişkisi içinde kabule dayalı **İkna özelliği**, çağın ger (ç) eklerini göz ardı etmemesi anlamında **Realiteliği**, müspet hareketi teşvik anlamında **Pozitifliği**, insanın dünya ve ahiret saadeti için ihtiyacı olan öğretileriyle **Rehberliği**, pozitif bilimi talim ve teşvik yönüyle **İlmîliği**, insanı çepeçevre kuşatan afâki ve enfûsi ayetler hakkında düşünme, eşya ve hadiseler arasında tevhide ait işaretleri yakalama anlamında **Akılçılığı**, muhatap olduğu kitleye kabiliyetleri ölçüsünde **Vâzih oluşu** ve başta ferdî ardından da beraber yaşamının gereği sosyal değerleri gözetme anlamında **Ahlakiliği** şeklinde sıralanmaktadır.

Kaynakça

- Abdulaziz 'Atik, *fi'l-Belâgati'l-'Arabiyye, İlmu'l-Me'âni-İlmu'l-Beyân-İlmu'l-Bedi'*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrût 1985.
- Abdurrahman b. Hasan Habanneke el-Meydâni, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1416.
- Ahmed b. Hanbel, *Musnedu Ahmed*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1420.
- Ahmed b. Mustafa el-Merâgi, *Ulümü'l-Belâga, el-Beyân, el-Meâni, el-Bedi'*, Dârü'l-Kalem, Beyrut, ts.
- Akpınar Ali, *Kur'an'ın Hitapları*, <http://www.aliakpinar.net/index>.
- Albayrak Halis, *Tefsir Usûlü*, İstanbul, 1998.
- el-Âlûsi, *Rubu'l-Meâni*, Bulak, 1301.
- el-Buhari Muhammed b. İsmail, *Sahibu'l-Buhari*, Dâru Tavk'n-Necât, 1422.
- Arslan Ali, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Arslan Yayınları,
- Candan Abdulcelil, *Kur'an'ı Kalbe Girmekten Alıkoyan Taklit Prangası*, Kur'âni Hayat, Sayı: Eylül-Ekim 2010.
- Cevheri, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhâb*, Dâru'l-İlm, Beyrut 1984
- el-Cevzi Muhammed Abdurrahman, *Zâdu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, el-Mektebu'l-İslâmi, Beyrut, 1404.
- Cündioğlu Düccane, *Sözün Özü*, Tibyan Yayınları, İstanbul, 1996.
- Çelik Muhammed, *Kur'an'ın İkna Hususiyeti*, Işık Akademi Yayınları, İzmir, 1996.
- Dinç Hasan, *İslam Hukukunda Örf*, DİB, Trabzon-Akçaabat-Darıca Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Mezuniyet Tezi, Trabzon, 2006.
- Dorman Harry Gaylord, *Towards Understanding Islam*, New York, 1948.
- Draper John William, *A History of the Intellectual Development of Europe*, New York, Harper & Brothers, 1861.
- Draz Abdullah, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, İstanbul, 1983
- Eren A. Cüneyt, *Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine*, İstanbul, 2015.
-, *Tefsir Okumalarına Giriş, Külli Kaideler*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2013.
- Eren Şadi, *Kur'an Mucizesi*, Selsebil Yayınları, Iğdır, 2016.
- Esen Muammer, *"İman Kavramı Üzerine"*, AÜİFD, 52:2, 2011.
- Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'an*, Beyrut, 1980
- Hafâci Muhammed Abdulmunim, *el-İslamu ve'l-Hadâretu'l-İnsâniyye*, Dâru'l-Kitab, Beyrut, 1982.
- İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1992.
- İmam-ı İbn Cerir et-Taberi, *Câmiu'l Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Daru'l-Fıkr, Beyrut, 1999.
- Kılıç Sadık, *"Risaletin Zaman Boyutu ve Kur'an'ı Derinliğine Okumak"*, Ebedi Risalet, 2/265, Işık yayınları, İzmir, 1993.
- Kırca Celal, *Kur'an'a Yönelişler*, İstanbul, 1993.
- Köse Saffet, *Müslüman Düşüncesinde İnsanın İnsanlığı Sebebiyle Saygınlığının Zirve Noktası -Gayr-i Müslimlere Yardımın Mali İbadet Kapsamında Oluşu- İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 14, 2009.
- Kutub Seyyid, *et-Tasviru'l-Fenni*, Daru'l-Mearif, Kahire ts.
-, *Fi Zilâli Kur'an*, (çev. Çiçek Yakup vd.) İstanbul, 1995.
- Muhammed b. Abdurrahman, b. Ömer, *el-İdâb fi Ulümü'l-Belâga*, (Thk. Muhammed Abdulmunim Hafâci), Dâru'l-Cil, Beyrut, III. Bsk. Ts.
- Muhammed Y. Faruki, *Hulefâ-i Râşidin ve İlk Fukaha'nın Kararlarında Örfün Etkisi*, İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi, 11/9, İstanbul, 1994.
- Nursî Bediüzzaman Said, *Mesnevi-i Nuriye, Sözler, Şualar, Yeni Asya Neşriyat, İst. 1996*
- Râzi Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsiru'l-Kebir*, Mısır, 1938.

Soyalan Mehmet Yaşar, *Elmalı Tefsirinde Kur'ani Terimler ve Deyimler*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2003.

Tirmizî Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahih*, Fedâilü'l-Kur'ân, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, ts.

Tuncer Faruk, *Kur'an-ı Kerim'de Bütünlük*, Yeni Ümit Dergisi, Yıl: 11 Sayı: 42, Ekim-Kasım-Aralık 1998.

Yıldırım Suat, *Hz. Peygamberin Kur'ân Tefsiri*, Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi, Ekim-Kasım Aralık 1996, Sayı: 34 Yıl: 9

Yıldız Mustafa, *Son Mesaj- Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali*, İşrak Yayınları, 2007.

Zeccâc, Ebû İshak, *Meâni'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988.

